

**І. І. ПРИПОЛОВ
Л. І. ПРИПОЛОВА**

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ГАЛУЗЕВИХ НАУК: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ

Досліджено етапи становлення та розвитку науки теорії оперативно-розшукової діяльності. Підкреслено необхідність наукового осмислення її витоків, історичної ретроспективи для уточнення сучасних напрямів розвитку і можливостей в умовах реформування кримінального судочинства. Доведено потребу в науковому аналізі структури предмету ОРД, відмінного від предмета криміналістики.

Запропоновано визначити предмет теорії та практики ОРД як, врегульовану правовими нормами наукову організацію пошуково-пізнавальної діяльності її суб'єктів щодо застосування спеціальних сил, засобів, методів, заходів для виявлення, отримання, фіксації, використання кримінально-релевантної інформації про злочин(в т.ч. підготовку, ймовірне вчинення) з метою його попередження, припинення, забезпечення розслідування та інших завдань, встановлених законодавством.

Ключові слова: *оперативно-розшукові заходи, оперативні підрозділи, предмет теорії оперативно-розшукової діяльності, правова природа, праводіносини, механізм правового регулювання в ОРД, детектив.*

Prypolov Ivan, Prypolova Lyudmila. Operational-search activity in the system of branch sciences: stages of formation and development

The stages of formation and development of the theory of operative-search activity are investigated. The necessity of scientific comprehension of its origins, historical retrospective for clarification of modern directions of development and opportunities in the conditions of reforming of criminal justice is emphasized. The need in scientific analysis of the structure of the subject of operative search activity, different than the subject of criminology is proved.

© ПРИПОЛОВ Іван Іванович — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

© ПРИПОЛОВА Людмила Іванівна — кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу проблем військового законодавства Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

In the order of discussion, the author's definition of the subject of theory and practice of the operative search activity as a system of regularities regulated by the legal norms of the search and cognitive activity of its subjects concerning the application of special forces, means, methods, measures for the detection, receipt, fixation and use of criminally relevant information about the crime is proposed. (including preparation, probable execution) in order to prevent, terminate, ensure investigation of criminal proceedings and fulfill other tasks, established by legislation .

Key words: *operative-search activities, operational units, the subject of the theory of operative-search activity, legal nature, legal relations, the mechanism of legal regulation in the OSA, detective.*

З набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом (2012 р.) та одночасним внесенням суттєвих змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», по суті, розпочався новий етап у теорії та практиці ОРД. Насамперед переосмислення ролі оперативно-розшукової діяльності у процесі виявлення, попередження, припинення кримінальних правопорушень та забезпечення розслідування кримінальних проваджень. На часі також пізнання її сучасних завдань, тенденцій розвитку, механізму правового регулювання та нормативного забезпечення.

Суттєвий внесок у становлення та розвиток теорії ОРД належить І.Г. Басецькому, А.Ф. Возному, Д.В. Гребельському, І.П. Козаченку, А.Г. Лекарю, А.Г. Маркушину, П.П. Михайленку, В.Г. Самойлову, Г.К. Синілову та ін. Діалектику предмета ОРД, її завдання, принципи, механізм правового регулювання та місце у системі галузевих наук досліджували А.І. Алексєєв, М.Л. Грібов, О.М. Джу́жа, О.Ф. Долженков, А.В. Іщенко, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, М.А. Погорецький, І.Р. Шинкаренко, А.Ю. Шумилов та ін.

Гносеологічні витoki теорії та практики ОРД беруть початок у надрах криміналістики та до 30-х років ХХ століття її вважали одним із розділів науки криміналістики (криміналістична тактика). На початковому етапі свого становлення науковий положення, процедура застосування спеціальних засобів та методів розшукової роботи у процесі кримінального прова-

дження структурно включалися до розділу криміналістичної тактики. Еволюційно складалося так, поки накопичуваний в рамках криміналістики емпіричний матеріал не суперечив поняттям про криміналістику як науку лише про засоби і методи боротьби зі злочинністю, народжена в ній теорія оперативно-розшукової діяльності розвивалась як частина науки, як елемент складових частин, розділів.

Подальші наукові дослідження у цій сфері послужили обґрунтуванням необхідності виокремлення власного предмета вивчення і самостійної наукової дисципліни¹. Так закладався фундамент теорії оперативно-розшукової діяльності; при цьому було науково доведено, що предмет цієї науки відмінний від предмета криміналістики, хоч і тісно зв'язаний з ним².

На початковому етапі її формування надзвичайно важливо було осмислити, чим власне має займатися нова наука ОРД. Вирішення зазначеної проблеми в усіх галузевих науках насамперед вирішується через пізнання її предмета. У теорії ОРД особливості змісту предмета, як правової категорії одними з перших дослідили відомі науковці А.І. Алексеев і Г.К. Синілов. Предметом теорії ОРД вважають таку трьохелементну структуру: практика боротьби зі злочинністю з використанням оперативно-розшукових сил, засобів і методів; правові основи оперативно-розшукової діяльності; система правових та інших відносин, що виникають у процесі застосування цих сил, засобів і методів³. Саме розкриття змісту цієї правової категорії та дослідження структури предмета одразу викликало доволі жваву наукову дискусію.

Зокрема, професор В.М. Аتماжитов запропонував дещо іншу класифікацію елементів предмета теорії ОРД, поділивши їх на такі: формування оперативно-розшукової інформації, її виявлення, отримання і фіксація; діяльність оперативно-розшукових органів з використання оперативно-розшукової інформації; організація ОРД; правове регулювання ОРД. Як бачимо, автор значну увагу приділяє інформаційно-пізнавальній діяльності в ОРД та визначає першим елементом отримання оперативно-розшукової інформації, другим — діяльний, що пов'язаний з

її використанням. У свою чергу, І.А. Климов зробив низку логіко-гносеологічних зауважень до цих ознак і розробив власну конструкцію предмета теорії ОРД як похідного від об'єкта пізнання. А об'єктом пізнання в ОРД, на його думку, є: злочинність як певне соціальне явище; ОРД як один із видів суспільної практики боротьби зі злочинністю; правове регулювання ОРД⁴.

Як бачимо, у загальних рисах предметом курсу є теорія і практика ОРД. Насамперед це об'єктивні закономірності, що зумовлюють необхідність застосування уповноваженими особами оперативних підрозділів сил, засобів, методів, заходів з метою захисту людини, суспільства і держави від злочинних посягань та особливі суспільні відносини в ОРД, які підлягають відповідному правовому регулюванню. В предметі теорії ОРД можна виділити чотири основні групи закономірностей: пізнавальні (отримання оперативно-розшукової інформації); діяльні (практичне здійснення заходів боротьби зі злочинністю); забезпечувальні (організація ОРД); правові і морально-етичні основи. Сукупність знань про ці закономірності становить теорію ОРД.

У 70-90 роки ХХ століття ОРД доволі швидко стає комплексною наукою, що призначена для розробки і обґрунтування законного і ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів щодо протидії злочинності. Для цього етапу характерна активна розробка методологічних основ ОРД, понятійного апарату, спеціальних принципів, пізнання механізму правового регулювання та правовідносин. Значущий внесок у становленні та розвитку галузевої науки в Україні належить таким її фундаторам як І.Г. Басецький, А.Ф. Возний, І.П. Козаченко, П.П. Михайленко, М.Й. Сидоренко, які у свій час працювали керівниками кафедр, лабораторій у стінах Київської вищої школи міліції (нині — Національна академія внутрішніх справ). Саме вони започаткували в Україні підготовку галузевих монографічних видань, перших навчальних посібників з теорії та практики ОРД.

З прийняттям в Україні базового Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) відкриваються нові пер-

спективи не лише для нормативного впорядкування діяльності оперативних підрозділів, але і зростаючих потреб практики у дієвій протидії злочинності, забезпечення об'єктивного розслідування кримінальних проваджень та вирішення інших важливих питань безпеки громадян, суспільства, держави. На цьому етапі науковці активно досліджують різноманітні форми ОРД, її методи, заходи, у т.ч. використання оперативних засобів для забезпечення виявлення, попередження, розкриття різних видів злочинів. У цей період динамічно здійснюються наукові дослідження правової природи, правовідносин, механізму правового регулювання в ОРД. При цьому низка науковців вважали, що для осмислення правового змісту ОРД може бути вибраний процесуальний ключ. А для повного з'ясування завдань оперативно-розшукового процесу і правильного визначення використання його результатів необхідно керуватися і відповідними нормами кримінально-процесуального права⁵.

В окремих публікаціях пропонувалося визначити ОРД оперативно-розшуковим правом (Ю.Я. Вольдман⁶, А.Г. Маркушин⁷) та ін.

Вже понад два десятиліття вітчизняні науковці впевнено стверджують, що ОРД має свій суто специфічний предмет правового регулювання, власні специфічні методи пізнання, свій понятійний апарат, теорію, а тому повинна розглядатись як міжгалузева юридична наука⁸.

Поряд з цим ще у 80-і роки ХХ століття відомий теоретик у галузі ОРД Ю.Я. Вольдман ставить за мету довести, що оперативно-розшукове право навіть має всі атрибути галузі права: предмет, метод, особливий механізм правового регулювання, свій особливий вид юридичних фактів, власні принципи⁹.

До обговорення вказаної проблематики долучаються відомі науковці. Постановка самого питання щодо зародження молоді галузі права — це свідчення її дедалі зростаючої ролі в суспільному житті та потреба втілення певних груп відносин у правову форму. Цікаві наукові дискусії стосуються в насамперед її правової природи, міжгалузевих зв'язків. У своїх публіка-

ціях науковці традиційно підкреслюють те, що ОРД притаманний яскраво виражений міжгалузевий характер. Тут мають місце питання управління, психології, соціології, інформатики, тактики проведення оперативно-розшукових заходів, використання результатів, тощо¹⁰.

В окремих публікаціях викладаються досить аргументовані точки зору щодо особливого роду правовідносин, які виникають у сучасній оперативно-розшуковій діяльності та пов'язані із запобіганням злочинам, їх припиненням та розкриттям, які не врегульовані жодною існуючою галуззю права¹¹.

А.Ю. Шумилов у 2007 р., базуючись на фундаментальних галузевих наукових дослідженнях ОРД, значній ролі її знань, науково-практичних положень і рекомендацій у практиці протидії злочинності, в наукових колах оприлюднює погляди щодо зародження у сфері ОРД окремої юридичної науки «сискології». Нову міжгалузеву юридичну науку пропонує розглядати як систему наукових поглядів, ідей, уявлень (сукупність знань і концепцій) про професійну «сискну» діяльність, її принципи, закономірності, практику застосування, її виникнення, сучасний стан і зміст, тенденції і перспективи розвитку, співвідношення із суміжними об'єктами наукового вивчення¹².

За російсько-українським словником «Сыск» — розшук; «сыщик» — нишпорка, сищик, детектив; «сыскать» — знайти, познаходити, відшукувати; «сыскной» — розшукний. Отож, ми вважаємо, що нову міжгалузеву науку краще визначити як професійну детективну (сискну) діяльність. У практичній площині зазначена детективна (сискна) діяльність може успішно апробуватись в рамках удосконаленого Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та чинного КПК. З цього приводу один із основоположників теорії ОРД І.Г. Басецький досить точно зазначив, що з часом на зміну Закону «Про ОРД» прийде «Сискний» закон. У правовій підсистемі «сискне право» (розшукне, розшукове) є формотворчою галуззю права, норми якого створюють передумови для проведення «сиску» і регулюють «сискну» діяльність. «Сиск» як наукова дисципліна в процесі дослідження має чітко ввійти

до структури кримінального процесу, криміналістики, експертних досліджень¹³. З 2012 р. після прийняття КПК та внесення суттєвих змін в Закон України «Про ОРД» в Україні почався новий етап теорії та практики ОРД. Кардинальні зміни в кримінальному процесі, пов'язані насамперед із введенням інституту негласних слідчих(розшукових) дій та обмеженням повноважень оперативних підрозділів на проведення оперативно-розшукових заходів під час конкретного кримінального провадження зумовили необхідність розробки нової концепції теорії та практики ОРД.

В.А. Некрасов обґрунтовано вважає, що сучасні підходи до розуміння парадигми ОРД повинні ґрунтуватися на напрямках, які мають стратегічний, випереджальний характер, усвідомленні того, що в межах моделі кримінального провадження складно, а у більшості випадків неможливо, протидіяти організованій злочинності. Треба усвідомлювати, що якою б прогресивною не була модель кримінального провадження, вона не здатна діяти у несприятливих для неї умовах¹⁴.

Насамперед, потребує нині наукового переосмислення роль ОРД у процесі розкриття злочинів, забезпечення розслідування кримінальних проваджень. З одного боку, ми можемо констатувати про суттєве звуження ролі ОРД після початку кримінального провадження та його подальшого розслідування. Однак досвід правозастосовної діяльності оперативних та слідчих підрозділів доводить, що ОРД при цьому фактично не припиняється. Вона активно функціонує насамперед, через пошукову діяльність при оперативному супроводі конкретного кримінального провадження. Зазначені відносини певною мірою отримали нормативно-правове закріплення на рівні відомчої інструкції. Зокрема, у розділі 8 Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (2017 рік) конкретизовано, що оперативний супровід забезпечується з моменту створення СОГ і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили. Як

бачимо, ОРД здійснюється і на етапі кримінального розслідування шляхом використання арсеналу засобів оперативно-пошукової роботи та отриманих при цьому даних для організації і проведення негласних слідчих(розшукових) дій за дорученням слідчого. А песимістичні настрої щодо звуження ролі ОРД при розслідуванні кримінальних проваджень мають змінитися необхідними науково-практичними розробками методик ефективного використання засобів ОРД у забезпеченні розслідування кримінальних проваджень, вжиттям заходів щодо покращення взаємодії оперативних та слідчих підрозділів, апробацією інституції детективної діяльності, залученням до розкриття, розслідування окремих видів (в т.ч.) серійних злочинів професійних детективів, впровадження світового досвіду їх діяльності.

Враховуючи наукові дослідження в галузі ОРД, її становлення, досвід використання сил, засобів у протидії злочинності, сучасні перспективи розвитку, приходимо до таких висновків:

Теорія оперативно-розшукової діяльності як прикладна, міжгалузева наука у своєму еволюційному розвитку пройшла декілька етапів:

– перший (30-60-і роки ХХ ст.) пов'язаний з її виникненням в надрах криміналістики та поступовим відокремленням для забезпечення процесу розслідування кримінальних проваджень, розкриття злочинів, вирішення інших важливих питань кримінального судочинства;

– другий (70-90-і роки ХХ ст.) пов'язаний з початком процесу фундаментальної розробки основних наукових категорій і понять ОРД;

– третій (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) пов'язаний із прийняттям базового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (1992 р.) та активним процесом відомчого нормативно-правового регулювання;

– четвертий (початок ХХІ ст. — 2012 р.) розглядається як етап, що пов'язаний із зростанням ролі оперативно-розшукових заходів в процесі доказування, забезпечення розслідування кримінальних проваджень, розкриття злочинів;

– п'ятий (2012 р.) починається з набрання чинності новим КПК України. Характеризується процесуалізацією частини оперативно-розшукових заходів та законодавчим закріпленням негласних слідчих(розшукових) дій.

В порядку обговорення пропонуємо нині визначити предмет теорії та практики ОРД як закономірності врегульованої правовими нормами пошуково-пізнавальної діяльності її суб'єктів щодо застосування спеціальних сил, засобів, методів, заходів для виявлення, отримання, фіксації і використання кримінально-релевантної інформації про злочин(в т.ч. підготовку, ймовірне вчинення) з метою його попередження, припинення, забезпечення розслідування кримінального провадження та виконання інших завдань, встановлених законодавством.

1. Курс криміналістики. Т. 1 / под. ред. профессора Белкина Р.С. Москва, 1987. С. 200. 2. Криміналістика. Т. 1 / под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. Москва, 1987. С. 23. 3. Алексеев А.И., Синилов Г.К. Правовые отношения, возникающие в оперативно-розыскной деятельности. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности ОВД. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1973. С. 70. 4. Оперативно-розшукова діяльність: навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джу́жа, Д.Й. Никифорчук та ін.; за ред. проф. О.М. Джу́жи. Київ: Правова єдність, 2009. С. 7-8. 5. Основы оперативно-розыскной деятельности: учебник под ред. В.Б. Рушайло. Серия «Учебники для вузов. Специальная литература». Изд. 2-е, испр. и доп. Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 2000. С. 25-27. 6. Вольдман Ю.Я. Об оперативно-розыском праве как отрасли советского права. *Актуальные вопросы работы со спецнапартом*. Омск. 1981. С. 3-27. 7. Маркушин А.Г. Теоретические основы оперативно-розыскной деятельности и ее правовое регулирование: учеб. пособие. Н.Новгород. 1992. 46 с. 8. Лебеденко В.І., Никифорчук Д.Й. Оперативно-розшукова діяльність у системі суспільних Цит. работа. 19-21. 9. Вольдман Ю.Я. Об оперативно-розыском праве как отрасли советского права. *Актуальные вопросы работы со спецнапартом*. Омск, 1981. С. 19-21. 10. Фролов В.Ю. О понятии и содержании оперативно-розыскного процесса. *Вопросы совершенствования оперативной работы ОВД. Труды Омской высшей школы милиции*. Вып. 23. Омск. 1976. С. 115. 11. Маркушин А.Г. Цит. работа; Шумилов А.Ю. Пять лет формирования новой науки(сыскологии) первичные результаты, проблемы и перспективы (доклад на Первой

международной научной интернет конференции по сыскологии). *Оперативник (Сыщик)*. 2012. № 4(33).С. 3-6. **12.** Русско-украинский словарь. Укладачі: Д.І. Ганич, І.С. Олійник, вид.п'яте. Главная редакция Украинской советской энциклопедии. Київ, 1980. 1014 л. С. 3-4. **13.** Басецкий И.И., Родевич В.Ч. Инновационные подходы к определению сущности современной ОРД в Республике Беларусь. *Оперативник (Сыщик)*. 2012. № 4(33). С. 27-30. **14.** Некрасов В.А. Формування нової парадигми ОРД на основі стратегії забезпечення економічної безпеки країни. *Науковий вісник Львівського державного ун-ту внутрішніх справ*. 2014. С. 338.

Prypolov Ivan, Prypolova Lyudmila. Operational-search activity in the system of branch sciences: stages of formation and development

The stages of formation and development of the theory of operative-search activity are investigated. The necessity of scientific comprehension of its origins, historical retrospective for clarification of modern directions of development and opportunities in the conditions of reforming of criminal justice is emphasized. The need in scientific analysis of the structure of the subject of operative search activity, different than the subject of criminology is proved.

The theory of operational-search activity as an applied, interdisciplinary science in its evolutionary development, in our opinion, has been several stages: the first (30-60 years of the twentieth century) is associated with its occurrence in the depths of criminology and the gradual separation to ensure the process of investigation of criminal proceedings, the detection of crimes; the second, (70 – 90 years of the twentieth century) is associated with the beginning of the process of fundamental development of the basic scientific categories and concepts of the operative search activity. First of all, the definition of the own science of the operative search activity; the third, (the end of the XX – early XXI century) is associated with the adoption of the framework law of Ukraine «On the operative search activity» (1992) and the active process of departmental legal regulation; the fourth, (beginning of the 21st century – 2012) is considered as a stage associated with the growing role of operational and investigative measures in the process of proving, providing the investigation of criminal proceedings, detection of crimes. The controversy about the so-called detective (search) process, which arises on the basis of the theory and practice of the operative search activity, is initiated; the fifth, (2012) begins with the entry into force of the new CPC of Ukraine. Characterized by the process of a part of operational-search activities and the legislative consolidation of secret investigative (search) actions.

In the order of discussion, the author's definition of the subject of theory and practice of the operative search activity as a system of regularities regulated by the legal norms of the search and cognitive activity of its subjects concerning

the application of special forces, means, methods, measures for the detection, receipt, fixation and use of criminally relevant information about the crime is proposed. (including preparation, probable execution) in order to prevent, terminate, ensure investigation of criminal proceedings and fulfill other tasks, established by legislation .

The authors seek to prove the need to improve operational search laws in Ukraine, its modernization. The process of legalization of the rules of criminal procedural legislation at the stage of pre-trial investigation in the current conditions of incompleteness of judicial reform and the activities of investigators, operational units must be thoroughly studied and analyzed by scientists. The view is made that the institution of operational and investigative activities in Ukraine should be preserved at an intermediate stage in the approximation of legislation and alignment in connection with European integration processes. In the publication, the authors support the viewpoints and pilot projects of the National Police on the reform of the criminal police and the gradual introduction of a professional detective institution that operates in most civilized countries of the world and is characterized by developed democracies. It is a fact that the processualization of part of the norms of the basic law of Ukraine on OSA is already well received and supported by practice. It consists in the fact that operative-search practice, its science in turn enriches its knowledge criminology. And the modern model of the CPC of Ukraine can not be implemented to ensure the fulfillment of the tasks of criminal justice without the basic law about the operative search activity

Key words: operative-search activities, operational units, the subject of the theory of operative-search activity, legal nature, legal relations, the mechanism of legal regulation in the OSA, detective.